Π. Κ. Ἐνεπεκίδη
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

1750-1930

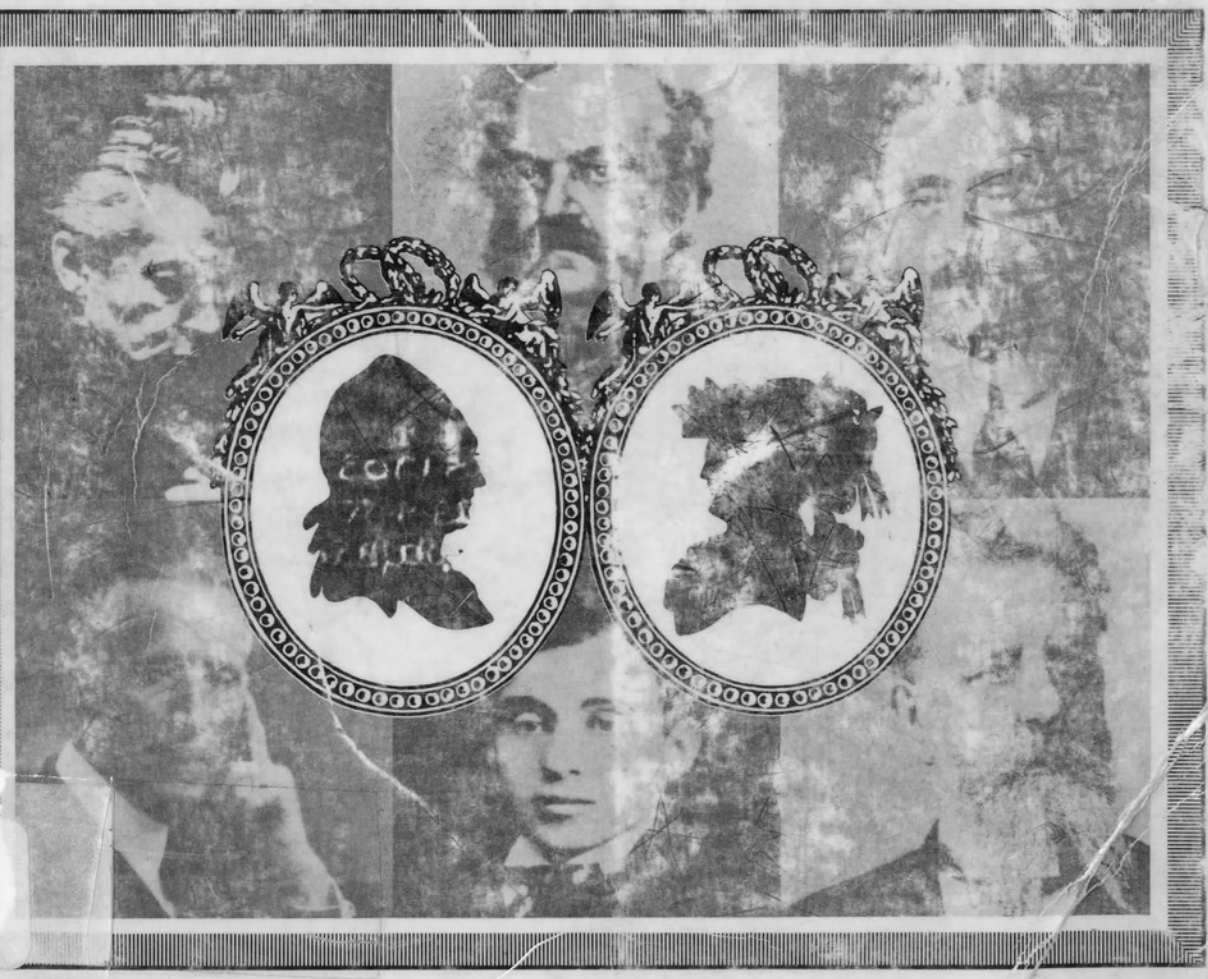

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ
ΧΩΡΕΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ 1750 - 1930

Γερμανοί καί Αὐστριακοί φυσικοί ἐπιστήμονες, νομομαθεῖς καί πολιτικοί ἐκθέτουν τίς παρατηρήσεις, τίς ἔρευνες καί τά βιώματά τους. Μέ ἕνα παράρτημα γιά τίς ἑλληνομακεδονικές οἰκογένειες στήν Αὐστροουγγαρία.

ΜΕ ΓΚΡΑΒΟΥΡΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ 1984

QUELLEN UND STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER TÜRKENHERRSCHAFT IN DEN GRIECHISCHEN LÄNDERN

DRITTER BAND

PROF. DR. POLYCHRONIS ENEPEKIDES
UNIVERSITÄT WIEN

MAZEDONISCHE STÄDTE UND FAMILIEN 1750 - 1930

Deutsche und österreichische Naturwissenschaftler, Rechtsgelehrte und Politiker berichten über ihre Beobachtungen, Forschungen und Erlebnisse. Mit einem Anhang über griechisch-mazedonische Familien in Österreich-Ungarn

MIT ZEITGENÖSSISCHEN STICHEN UND ILLUSTRATIONEN

VERLAGS-BUCHHANDLUND "HESTIA" COLLAROS AG.
ATHEN 1984

12

ΣΤΟΥΣ ΚΑΤΑΡΡΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΑΣ

Περνώντας τή γέφυρα τοῦ Ἀξιοῦ πρός Γιαννιτσά. — Περιπέτεια καθ' ὁδόν μέ τόν ἀγωγιάτη. — Γιαννιτσά 1839. — Τουρκικοί τρόποι συμπεριφορᾶς. — Γεωφυσική καί «Ἐγκώμιον Ἐδέσσης». — Στή μαγεία τῶν καταρρακτῶν. — Ὁ Ἕλληνας δεσπότης καί ἡ γνώμη του γιά τήν Ἔδεσσα.

Ἡ σκηνή ἀκόμη στόν ἐρημικό ταχυδρομικό σταθμό τοῦ Τέκελι δυό ὧρες περίπου μακριά ἀπό τή Θεσσαλονίκη στό δρόμο πρός τά Γιαννιτσά. Ὁ Γερμανός βοτανικός Γκρίζεμπαχ καί ὁ Ἕλληνας συνοδός του Δημήτρης ἔχουν ἔρθει σέ ἀμηχανία διότι ὁ Τοῦρκος ἁμαξάς τους θέλει νά ἐπιστρέψει στή Θεσσαλονίκη οἱ δέ ντόπιοι τοῦ σταθμοῦ τῆς πόστας δέν τοῦ διαθέτουν ἄλογα, μέ διάφορες προφάσεις, γιά νά μπορέσουν κι οἱ δυό νά συνεχίσουν τό ταξίδι τους. Ὁ καυγάς φαίνεται νά εἶναι ἀναπόφευκτος. Ἀλλ' ἄς ἀφήσουμε τόν Γκρίζεμπαχ νά μᾶς τά ἀφηγηθεῖ ὁ ἴδιος, ἀπό τό σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου σταματήσαμε στό προηγούμενο ἄρθρο:

«Ἐνῶ ὁ Δημήτρης συμπεριφερόταν στόν Τοῦρκο ὅπως σ' ἕνα παρακατιανό καί ἀπειλώντας τον, ἐκεῖνος ἀπαντοῦσε πώς δέν εἶχε κανένα κέφι γιά χατίρι μου νά χάσει τή ζωή του, κι ὅτι ἀσφαλῶς θά τοῦ κόψουν τό κεφάλι ἄν ἐνεργεῖ τόσο χονδροειδῶς ἀντίθετα στή διαταγή τοῦ ἀφέντη του. Οἱ ὑπερβολικές αὐτές ἐκφράσεις εἶχαν φαίνεται τό σκοπό ν' ἀνεβάσουν τό χρηματικό ποσό μέ τό ὁποῖο συνηθίζουν ἐδῶ νά δίνουν τέλος σέ παρόμοιους καυγάδες. Παρ' ὅλα αὐτά εἴπαμε στόν Τοῦρκο, πού μιλοῦσε ἀγριεμένος, μέ πολλή ἀποφασιστικότητα, πώς δέ θά τόν ἄφηνα νά φύγει πρίν παρουσιαστεῖ ὁ ἄνθρωπος τῆς πόστας μέ νέα ἄλογα. Ἔπειτα ἀπ' αὐτό, ξανάφυγε ὁ Τοῦρκος ἁμαξάς δῆθεν γιά νά τόν ζητήσει ἐκ νέου. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως πῆγε σ' ἕνα γειτονικό χάνι ὅπου καί καλοκάθισε μέ φανερή ἀπάθεια καί μάζεψε γύρω του τούς κατοίκους τοῦ χωριοῦ ὀδυρόμενος. Ὁπότε λοιπόν ἐπειδή ἔδειχνε, προστατευμένος πίσω ἀπό τίς πλάτες τῶν χωρικῶν, πώς θά μᾶς ἔπαιρνε μέ

βία τ' ἄλογα, ἀπευθύνεται ὁ Δημήτρης στόν πρόκριτο τοῦ χωριοῦ, τοῦ ξεδιπλώνει τό μπουγιουρουλντί τοῦ πασᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, κατόπιν τό ἴδιο τό φιρμάνι, τοῦ μιλάει γιά τήν εὔνοια μέ τήν ὁποία περιέβαλε ὁ πασάς ἐμένα, τό μουσαφίρη του, ἀναφέρεται στή διαταγή τοῦ πασᾶ πώς κάθε ἀρχή εἶναι ὑποχρεωμένη νά φροντίσει γιά τή γοργότητα καί τήν ἀσφάλεια τοῦ ταξιδιοῦ μου, κάνοντας ὑπαινιγμό στίς ζημίες πού θά μποροῦσαν νά προκύψουν γιά τό χωριό ἄν θά κατάγγελνα ὅτι ἀκόμη τόσο κοντά στήν πόλη καί δείχνουν κι ὅλας ἀπείθεια στίς διαταγές πού εἶχαν πάρει. Διότι, τούς εἶπε ὁ Δημήτρης, εἶναι ἀδύνατο νά μείνω ἐδῶ καί πρέπει νά ἐπιστρέψω στή Θεσσαλονίκη, ἄν δέ θέλουν νά μοῦ παράσχουν καμιά βοήθεια. Ὁ Βούλγαρος πρόκριτος πού εἶχε ἐν τῶ μεταξύ ζαρώσει, ἀπάντησε πώς ὁ ἄνθρωπος τῆς πόστας εἶχε ἤδη φύγει ἀπό χθές μαζί μέ ὅλα τ' ἄλογά του καί πώς δέν ἔχει ἰδέα ποῦ πῆγε. Ἴσως νά φταίει γι' αὐτό, εἶπε, ἡ φήμη γιά τήν κίνηση στρατευμάτων καί φοβᾶται μήπως χάσει τήν περιουσία του. «Ἐπομένως δέ θά μποροῦσα νά κάνω τίποτε ἄλλο, ἐξακολούθησε ὁ πρόκριτος, παρά νά νοικιάσω ἄλογα ἀπό τό χωριό. Ἐπειδή ὅμως ὅλα τά ζῶα εἶναι στή βοσκή, θά πρέπει νά περιμένω ὡς τήν ὥρα πού οἱ ἰδιοκτῆτες τους θά τά φερναν τό βράδυ πίσω».

Ἀφοῦ ἡ συζήτηση εἶχε προχωρήσει ὡς τό σημεῖο αὐτό, ἀρχίσαμε μέ τόν καροτσέρη τά παζάρια. Τά ἐπίμονα λόγια τοῦ πρόκριτου καί ἡ δύναμη τοῦ χρυσοῦ πού λαμποκοποῦσε, τόν μαλάκωσαν. Ἔτσι πῆρα τά καλύτερα ἄλογα, κι ἔπειτα ἀπό παραμονή μιᾶς ὥρας συνεχίσαμε τό ταξίδι. Καί ὁ ἀμαξάς ἦταν κεφάτος καί μόνο ὅταν ἐπρόκειτο νά μᾶς ἀποχωριστεῖ στά Γιαννιτσά μᾶς ζήτησε νά τοῦ δώσουμε ἕνα μεγαλύτερο φιλοδώρημα, γιατί, ὅπως εἶπε, τόν περίμενε ἡ τιμωρία. Εἴθε νά τόν ἔσωσε ἀπό τό ξυλοκόπημα καμιά καλή ἰδέα πού τοῦ κατέβηκε ἐν τῶ μεταξύ.

Στή γέφυρα τοῦ Ἀξιοῦ

Ἡ διαδρομή ἀπό τό Τέκελι ὡς τά Γιαννιτσά ὑπολογίζεται σέ 7 ὧρες. Ἀκριβῶς ἐπί τόσες ὧρες ἤμουν καθ' ὁδόν. Δυόμισι ὧρες χρειάσθηκα ὡς τή γέφυρα τοῦ Βαρδάρη, ἡ ὁποία διακρίνεται ἀπό μακριά μέ τήν παρουσία ἑνός μικροῦ δάσους ἀπό ἰτιές (Salix alba) ἀρκετά ὑψηλόκορμες (τό δέντρο αὐτό δέν τό συνάντησα πιά στό λεκανοπέδιο τοῦ Ἀξιοῦ). Ἡ ξύλινη γέφυρα ἔχει μέν τό μῆκος τῆς γέφυρας πλοίων τῆς Μαγεντίας (περίπου 200 μ.), ἀλλά μόνο τό τρίτο τμῆμα της ἀντιστοιχεῖ τήν ἐποχή αὐτή τοῦ ἔτους στό πλάτος τοῦ ποταμοῦ, τά νερά τοῦ ὁποίου εἶναι κίτρινα, ὁρμητικά, ἀλλά φαίνεται νά εἶναι ρηχά γιατί ἀρκετά μακριά ἀπό τίς ὄχθες του ἦσαν ξαπλωμένα μέσα σ' αὐτά μερικά βουβάλια. Στό ξηρό μέρος τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχουν οἱ ἰτιές

πού ἀναφέραμε, ἐπίσης ἔχουν κτίσει ἐκεῖ κι ἕνα στάβλο γιά ἄλογα, ἑπομένως στό σημεῖο αὐτό δέ θά πλημμυρίζουν ποτέ τά νερά. Στή δυτική ὄχθη ὑπάρχει ἕνα μεγάλο χάνι ὅπου πολλές ὁμάδες Βουλγάρων ξεκουραζόντουσαν τό μεσημέρι δίπλα σ᾽ ἕνα Τάταρο. Ἔμεινα ἐδῶ μισή ὥρα (11.30-12.00) καί ἤπια ἕνα πολύ κακόγευστο κρασί πού τό παράγουν στό ἴδιο τό λεκανοπέδιο. Ἡ χαμηλή ποιότητα τῶν συνηθισμένων κρασιῶν στήν εὐρωπαϊκή Τουρκία φαίνεται πώς ὀφείλεται στόν τρόπο τῆς παραγωγῆς, γιατί ἕνα ἀπό τά εὐγενέστερα καί τά πιό εὔγευστα κρασιά εἶναι ἐπίσης ἕνα προϊόν τοῦ ἴδιου λεκανοπεδίου τοῦ Βαρδάρη, ἐννοῶ τό πασίγνωστο κρασί τῆς Νιάουσας πού τό γνώρισα γιά πρώτη φορά στό σπίτι τοῦ ἐπισκόπου Βοδενῶν (Ἔδεσσας). Τό παράγει ἡ ἀνατολική πλαγιά τοῦ Τουρλᾶ (κορυφῆς τοῦ Βερμίου).

Ἀπό τό χάνι τῆς γέφυρας ὡς τά Γιαννιτσά χρειάσθηκα 4 1/2 ὧρες (12-4.30΄). Δεξιά, στούς λόφους πού τινάζονται πρός τήν πεδιάδα βρίσκονται ἡ «Σαρίλεα» καί ἡ «Ἀλάκλιζι». Μερικοί μαρμάρινοι ὄγκοι, σκορπισμένοι στό δρόμο, θυμίζουν στόν ταξιδιώτη τήν Πέλλα πού βρισκόταν ἄλλοτε σ᾽ αὐτή τήν τοποθεσία καί δέν ἄφησε τίποτε ἄλλα ἐρείπια. Ἀριστερά ἀπό τό δρόμο ἀτένισα σ᾽ αὐτό τό σημεῖο μιά μοναχική κολόνα πού ἔμεινε ἀπ᾽ ὅλο τό τεῖχος μόνη της ὄρθια καί ἔδειχνε σάν ἕνας μιναρές χωρίς τήν κορφή του. Τά καλλιεργημένα χωράφια δέν ἐπέτρεπαν νά τή δῶ ἀπό κοντά. Ἡ πηγή κάτω ἀπό τήν «Ἀλάκλιζι» πού ὀνομάζεται ἀπό τούς Βουλγάρους ἀκόμη καί σήμερα Πέλ, ρέει μέ πλούσια νερά. Μ᾽ ἕνα πλαγινό της βραχίονα σχηματίζεται ἕνας μικρός καταρράκτης. Μιά συστάδα ἀπό ψηλά πλατάνια κι ἑλληνικές λεῦκες μᾶς πρόσφεραν ἐκεῖ γιά λίγο σκιά καί ἡσυχία ἐνάντια στό βάσανο τῆς ζέστης πού συνεχῶς ἀνέβαινε·(ἀνέφερα ἐδῶ ρητά τά εἴδη τῶν δύο δέντρων, γιατί ὁ Μπουέ πού περιγράφει αὐτή τήν τοποθεσία μιλάει γιά φοινικιές. Στή Μακεδονία καί τή Θράκη δέ συνάντησα πουθενά οὔτε χουρμαδιές, οὔτε καί χαμηλά φοινικόδεντρα).

Δυστυχῶς παρασύρθηκα καί ἤπια πολύ ἀπό τό καθαρό, δροσερό νερό τῆς πηγῆς. Στήν ἀρχή αἰσθάνθηκα μόνο ἕνα πλήρη δροσισμό καί μιά ἀναζωογόνηση τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἀλλά τό βράδυ ἐκδηλώθηκαν οἱ ὀλέθριες συνέπειες: αἰσθανόμουν κουρασμένος καί ὑπερβολικά διαλυμένος. Μέ κατάτρωγε μιά ἄσβεστη δίψα πού ὅσο συχνά τήν ἱκανοποιοῦσα τόσο περισσότερο μεγάλωνε ἡ ἀτονία μου. Κρύος, ἀκατάπαυστος ἱδρώτας ἔδιωχνε τόν ὕπνο πού μέ εἶχε πάρει μόλις ἀργά στή βαθιά νύχτα ἀφοῦ εἶχα πιεῖ δυό φλιτζάνια μαῦρο τσάι. Τό πρωί, αἰσθάνθηκα λίγο τίς δυνάμεις μου ἀλλά μόνο ὁ βουνίσιος ἀέρας τοῦ Νιντζέ μοῦ τίς ξανάδωσε ἀκέραιες.

Στά Γιαννιτσά

Στά Γιαννιτσά μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά ἔχω τήν πρώτη ἀπόδειξη τῆς ὑψηλῆς σημασίας τοῦ νέου μου φιρμανιοῦ. Τό χάνι τῆς πόστας δέν ἦταν χωρισμένο σέ δωμάτια καί ἦταν πάρα πολύ βρώμικο. Ὁπωσδήποτε τό εἶχαν χρησιμοποιήσει ἤδη γιά κατάλυμα ὕποπτοι ταξιδιῶτες. Γι᾽ αὐτό δέν ἄφησα νά ξεφορτώσουν τά πράγματά μου ἀλλά ἔτρεξα ἀμέσως ἔφιππος στόν μπέη. Αὐτός κατοικοῦσε σ᾽ ἕνα ἀξιόλογο κτίριο: μιά τετράγωνη αὐλή, ὅπου ἔμπαινε κανείς ἀπό μιά πέτρινη πύλη, ζωσμένη σέ τρεῖς πλευρές της ἀπό στάβλους καί βοηθητικούς χώρους, ἀριστερά τό παλάτι μέ δυό φαρδιές σκάλες πού ἀνεβάζουν ἀπ᾽ ἔξω στόν πρῶτο καί μοναδικό ὄροφο τοῦ ὁποίου ἡ βεράντα πιάνει ὁλόκληρη τήν πρόσοψη τοῦ σπιτιοῦ, ἐκτός ἀπό δύο προεξέχοντα περίπτερα σάν φτερά. Ὅλ᾽ αὐτά πρέπει νά τά φαντασθεῖ κανείς σέ λευκά χρώματα πού ἐπιβάλλει ὁ νόμος στούς ὀρθόδοξους μουσουλμάνους καί ἀπαγορεύει στούς ἀνορθόδοξους γκιαούρηδες. Στήν πτέρυγα τοῦ κτιρίου πού ἔβλεπε πρός τό δρόμο, εἶδα τόν μπέη ν᾽ ἀναπαύεται στό ντιβάνι κοντά στό ἀνοικτό παράθυρο μέ τή συντροφιά μερικῶν ἄλλων Τούρκων. Περίμενα κάτω. Ὁ Δημήτρης ἀνέβηκε πάνω καί ξαναγύρισε ἔπειτα ἀπό λίγα λεπτά μ᾽ ἕνα φύλακα τοῦ μπέη πού εἶχε τή διαταγή νά μᾶς πάει σ᾽ ἕνα ἀκατοίκητο σπίτι πού ἀνῆκε στόν μπέη καί τό χρησιμοποιοῦσαν ἄλλοτε γιά ἐπίσημες τελετές, ἄλλοτε πάλι, λόγω τῆς ὡραίας του τοποθεσίας, τό χρησιμοποιοῦσαν οἱ ὑπηρέτες καί οἱ ἔγκριτοι Τοῦρκοι τῆς πόλης γιά συγκεντρώσεις κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων. Μιά τέτοια παρέα πού ἤθελε νά περάσει ἐδῶ τό βράδυ μέ ὑποδέχτηκε χαιρετώντας με εὐγενικά. Οἱ ὑπηρέτες τοῦ μπέη καθάρισαν γιά μένα ἕνα ἰδιαίτερο δωμάτιο, ἀλλά τό ντιβάνι πού ἦταν τό μοναδικό ἔπιπλο κι ἔπιανε τίς τρεῖς πλευρές τοῦ δωματίου πνιγόταν σέ τέτοιο βαθμό στούς κοριούς πού ἀμέσως, ἀφοῦ ἄλλαξα ροῦχα, ξαναγύρισα στόν Τοῦρκο, στή βεράντα, καί ἀποφάσισα νά κοιμηθῶ τή γλυκιά, ξάστερη νύχτα στό ὕπαιθρο μολονότι δέν αἰσθανόμουνα στήν ὑγεία μου καθόλου καλά. Ἀμέσως μετά τήν ἄφιξή μου ἔστειλε ὁ μπέης ἕνα δεύτερο φύλακα γιά νά ρωτήσει γιά τήν ὑγεία μου, νά προσφέρει τίς φιλικές του ὑπηρεσίες, καί νά μάθει πότε θά ἤθελα νά ἔχω τά ταχυδρομικά ἄλογα, γιά τήν περίπτωση πού δέ θά ἤμουν σέ θέση νά ἐκπληρώσω τήν παράκλησή του νά μείνω μερικές μέρες κοντά του σάν φιλοξενούμενος. Συνάμα ζητοῦσε συγνώμη γιατί ἐπείγουσες δουλειές του, δυστυχῶς, τόν ἐμπόδιζαν νά μοῦ κάμει μιά ἐπίσκεψη, ὅτι ὅμως ἔλπιζε πώς τό ἄλλο πρωί θά τοῦ διέθετα μιά ὥρα.

Ἀφοῦ ἀπάντησα στίς φιλοφρονήσεις αὐτές κατά ἀνάλογο τρόπο, σέρβιραν τό βραδινό φαγητό πού εἶχαν ἑτοιμάσει ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι τοῦ μπέη. Ἡ συζήτηση τῶν Τούρκων πού πηγαινοερχόντουσαν, ὥσπου κατά τίς δέκα ἡ ὥρα πῆγαν στά σπίτια τους, συνεχιζόταν ἐν τῶ μεταξύ καί ἀποτελοῦσε μιά χτυπητή ἀντίθεση πρός τά μηνύματα τοῦ μπέη καί τή δουλοπρεπή στάση τῶν ἀνθρώπων του. Θυμᾶμαι μάλιστα ἕναν ἡλικιωμένο ἄνδρα πού μιλοῦσε ἤρεμα καί σιγά καί μέ φλεγματική ἀξιοπρέπεια γιά τό γεγονός τῆς ἡμέρας —τόν ἀρχόμενο πόλεμο τοῦ σουλτάνου κατά τοῦ (ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου) Μωχάμετ Ἀλῆ— ἐκθέτοντας χωρίς πάθος τή γνώμη του καί ἀντιπαραβάλλοντας τά πλεονεκτήματα τοῦ αἰγυπτιακοῦ πυροβολικοῦ πρός ὁρισμένες ἐλλείψεις τῆς πολεμικῆς τέχνης καί πειθαρχίας τῶν Τούρκων. Οἱ ὑπόλοιποι ὅμως τῆς παρέας φώναζαν μεταξύ τους θορυβώντας καί βρίζοντας, ὁ καθένας χωριστά ἐναντίον ὅλων, μολονότι ἦσαν διαφορετικῆς ἡλικίας καί κοινωνικῆς τάξεως καί χωρίς κάν πιά νά σεβαστοῦν καί μένα, μετά τό χαιρετισμό στήν ἀρχή, δηλαδή κάποιον πού εἶχε ὑποδεχτεῖ ὁ ἀφέντης τους μέ τόσο σεβασμό. Ἀντίθετα λυσσομανοῦσαν πάνω στήν ψάθα, ὅπου ἔγραφα, τόσο ἄγρια πού φοβόμουν πώς θά πιαστοῦν στά χέρια. Ἔπειτα, ἔπαιρνε πάλι τό λόγο ἕνας τους καί οἱ ἄλλοι τόν ἄκουαν ἥσυχα ὥς τή στιγμή πού, ἔπειτα ἀπό μεγάλα διαλείμματα, ξενάρχιζε ὁ καυγάς, δίνοντας τήν ἐντύπωση πώς δέν ἦταν τό πάθος πού τούς κυριαρχοῦσε ἀλλά ἡ συνήθεια. Ὁ θρασύς αὐτός τρόπος τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀτόμου πού στή Δύση τόν θεωροῦν συνήθως σάν ἕνα δυσκολόσβηστο γνώρισμα τοῦ ἀμόρφωτου ἀνθρώπου, συναντιέται στούς Τούρκους ἀκόμη καί στά ὑψηλότερα κοινωνικά στρώματα καί δημιουργεῖ εὔκολα τήν πεποίθηση, ὅπου συναντᾶ κανείς τέτοιους τρόπους, ὅτι στή χώρα αὐτή δέν ὑπάρχει καμιά διαφορά ἀνάμεσα στήν ἐγκράτεια τοῦ μορφωμένου καί τόν ἄξεστο ἐκεῖνο τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι πού δέν εἶναι σέ θέση νά σεβασθεῖ τήν πνευματική μόρφωση καί τήν προσωπικότητα τοῦ ἄλλου καί νά δεχτεῖ τίς γνῶμες του. Γι' αὐτό καί προτιμῶ τούς Ἕλληνες πού ἔχουν τουλάχιστο μιά λεπτή περηφάνια καί, ἄν εἶναι στήν Εὐρώπη, εὔκολα ἀποδεικνύουν ὅτι κατά βάθος διαπνέονται ἀπό τό ἴδιο πνεῦμα ὅπως κι ἐμεῖς, κι ἔχουν τά ἴδια ἤθη. Ἀπό τήν ἀπάτη καί τήν κακότητα μπορεῖ κανείς νά προφυλαχτεῖ, μπορεῖ καί ἡ ἀμάθεια νά ἔχει κάποια ἀφέλεια καί νά φαίνεται ἀξιαγάπητη, παρ' ὅλα αὐτά ὅμως, κι ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος πού βρίσκεται μονωμένος, διότι ἀνάμεσά του καί στούς ἄλλους εἶναι ὁ διερμηνέας, μπορεῖ νά ἐκτεθεῖ σέ πολύ δυσάρεστες καταστάσεις, ἄν ἡ ἐπαφή του μέ τέτοια βάναυσα στοιχεῖα θά εἶναι ἀναπόφευκτη. Καί ἤδη αὐτή ἡ ἴδια ἡ τουρκική γλώσσα, ὅπως τήν ἀκούει κανείς νά τή μιλοῦν παντοῦ δυνατά καί κραυγαλέα, ἔχει ἕναν ἀνάλογο χαρακτήρα. Ὁ ταξιδιώτης ὅμως εἶναι τίς περισσότερες

φορές, ἀκριβῶς σέ τέτοιες καταστάσεις, κατά τέτοιο τρόπο ἐκτεθειμένος πού κάνουν εὐεξήγητη τήν περιφρόνησή του γιά τούς Τούρκους, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν καλοσύνη καί τήν ἐντιμότητα πού τούς ἀναγνωρίζουν ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι μετανάστες καί ἰδιαίτερα οἱ Φράγκοι ἔμποροι. Ἄν ρωτήσει κανείς, γιατί δέ συναναστρέφεται κανένας Εὐρωπαῖος τούς Τούρκους, ἀκούει τήν ἀπάντηση: κάτι τέτοιο εἶναι ἀδύνατο, εἶναι ἄνθρωποι μέ χαμηλά φρονήματα, καί δέ σέβονται κανένα ἐκτός ἀπό κεῖνον πού ἔχει τό δικαίωμα νά τούς χτυπᾶ.

25 Ἰουνίου 1839 — Πρός Ἔδεσσαν

Τά ἄλογα πού μοῦ εἶχε βρεῖ ὁ μπέης ἦσαν ἐξαιρετικά. Ὁ δρόμος μέσα ἀπό τόν κάμπο πού στενεύει βαθμιαῖα εἶναι πλούσιος σέ γραφικά τοπία καί ἐναλλαγή τῶν εἰκόνων, ἐνῶ οἱ ἐντυπώσεις πού ἀφήνουν πίσω εἶναι ἄλλοτε ἁπαλές καί ἄλλοτε πάλι μεγαλειώδεις. Θά μποροῦσε νά εἶναι τό ταξίδι μιά μέρα καθαρῆς ἀπόλαυσης, ἄν ἡ εὐαισθησία τῶν σωματικῶν δυνάμεών μου θά εἶχε ἀποκατασταθεῖ καί ἡ κουφόβραση τῆς ἀσάλευτης ἀτμόσφαιρας δέ θά ἐξακολουθοῦσε νά ὑπάρχει. Ἀκόμη καί τό βραδάκι, κατά τή δύση τοῦ ἥλιου, ὅταν νόμιζα, στήν ἀνοικτή πεδιάδα τῆς Ἔδεσσας, ὅτι μπορῶ ν' ἀναπνεύσω ἐπιτέλους ἕνα φρέσκο, δροσερό ἀέρα, ἔβλεπα τό θερμόμετρο νά δείχνει 87 βαθμούς Φ(αραντάυ).

Ἡ ἀπόσταση ἀπό τά Γιαννιτσά ὡς τά Βόδενα (Ἔδεσσα) εἶναι 6 ὧρες. Ξεκίνησα στίς 6 τό πρωί, χωρίς ν' ἀνταποκριθῶ στήν πρόσκληση τοῦ μπέη. Ἡ πόλη (τῶν Γιαννιτσῶν) δέν παρουσιάζει τίποτε τό ἐξαιρετικό. Τήν κατοικοῦν σχεδόν μόνον Τοῦρκοι κι ἔχει πολλά τζαμιά. Ἡ θέση της εἶναι ρομαντική μέ τό βουνό πού ὑψώνεται ἀπότομα ἀπό πάνω της, πού ἡ πέτρινη πλαγιά του ζωντανεύει ἀπό τό ξεμοναχιασμένο πράσινο, τήν κορφή του ὅμως στεφανώνει δασώδης περιοχή. Στίς 6.30′ πέρασα ἕνα ρυάκι πού ρέει πρός τό νότο, στίς 7.30′ ἕνα ποταμάκι πού τό πλάτος του ἦταν περίπου 30 μ. καί ἡ στάθμη τῶν νερῶν του ἔφθανε μόνο ὡς τόν ἀναβολέα τοῦ καβαλάρη (ὁ ἁμαξάς μου ὀνόμαζε τό ποταμάκι Μπαλαγιούν). Στήν κατεύθυνση τῆς λίμνης κάνει τό ποταμάκι συνέχεια σερπαντίνες. Ἔπειτα ἀπό μισή ὥρα, ἔφθασα στίς 8 σ' ἕνα βουλγάρικο χωριό πού τό λένε Ἅγιο Γεώργιο, ἀλλά ἔχει καί ἄλλα πολλά ὀνόματα, χωρίς ὡστόσο ν' ἀκούσω οὔτε τό «Βίστριτσα» πού ἀναφέρει ὁ Κουζινερύ, οὔτε καί τό «Βούτσιτρα» τοῦ σχετικοῦ χάρτη τοῦ (οἴκου) Κόττα. Ἔμεινα στό χάνι ὡς τίς 8.30′ καί δροσίστηκα τρώγοντας πολύ ὥριμα κεράσια. Ἔπειτα ἀπό μιάμιση ὥρα ἔφθασα στίς 10 στή γέφυρα μέ τήν ψηλή καμάρα πάνω ἀπό τό ὁρμητικό ρέμα Καρατζά πού ἔχει ἐδῶ ἕνα πλάτος περίπου 40 μ. (οἱ ὑδρογραφικές πληροφορίες γι' αὐτό τό τμῆμα τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἀξιοῦ ὅπως ἀναφέρεται στούς χάρτες εἶναι πάρα πολύ

λανθασμένες, τά περισσότερα ὅμως λάθη τά παρουσιάζει ὁ χάρτης τοῦ Κουζινερύ). Τό ρέμα αὐτό ἔχει ἀπό τή γέφυρα κι ἔπειτα κατεύθυνση νοτιοανατολική. Ἀπ' τό σημεῖο αὐτό φαίνονται γιά πρώτη φορά οἱ καταρράκτες τῆς Ἔδεσσας, σάν λεπτές λευκές λωρίδες κάτω ἀπό τήν πόλη πού οἱ μιναρέδες της διακρίνονταν πρό πολλοῦ μπρός ἀπό τή γαλάζια σιλουέτα τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Νιντζέ (Βερμίου).

Γεωφυσική Ἐδέσσης

Ἡ γεωφυσική θέση καί κατάσταση τῶν Βοδενῶν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἡ ὀροσειρά τοῦ Βερμίου περιλαμβάνει μεταξύ τῶν δύο κορυφῶν Τουρλά καί Νιντζέ, πού ἀναφέραμε συχνά, στήν ἀνατολική της πλαγιά μιά κάθετη κοιλάδα πού τήν ποτίζει ὁ Βόδας. Ἡ κοιλάδα αὐτή δέν εἶναι ὡστόσο ὁρατή ἀπό τό βαθύπεδο ἐπειδή δέν κατεβαίνει βαθμιαῖα ἀλλά ἀκριβῶς στό σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου ἀρχίζει τό βαθύπεδο κλείνει μ' ἕνα φυσικό φράγμα πού περνάει ἀπό βουνό σέ βουνό. Τό πλατώ τῆς κορυφῆς τῆς κοιλάδας ἐκρέει ἀπό πίσω στήν κρηπίδα τοῦ κάμπου, στό πιό ἀκραῖο περιθώριο τῆς ὁποίας βρίσκονται τά Βόδενα. Πάνω ἀπό τή σχεδόν κάθετη ἀπότομη κλιτύ ὕψους περίπου 300 μέτρων, πέφτει τό ρέμα τοῦ Βόδα, σχηματίζοντας μεγαλειώδεις καταρράκτες, στό βαθύκαμπο. Αὐτός ὅμως, ὅπως ἐξηγήσαμε πιό πάνω, διακλαδίζεται ἐδῶ, στό πιό δυτικό σημεῖο τῆς ἐξόδου του, σέ πολλές παράπλευρες κοιλάδες ἤ μικρά λεκανοπέδια. Σέ μιά ἀπ' αὐτές τίς κοιλάδες πού δέχεται τό ρέμα τοῦ Βόδα μέ ἐκβολή στόν Καρατζά, πέρασα στίς 10.30΄, ἐγκαταλείποντας τήν ἀπέραντη ἐπιφάνεια τοῦ λεκανοπεδίου. Τοῦ ὁποίου τό μῆκος διαρκεῖ περίπου μισή ὥρα, περιλαμβάνοντας μόνο τήν κρηπίδα τῆς ρεματιᾶς τῆς κοιλάδας, καί φθάνει ὡς τίς ὑπώρειες τῶν βράχων ὅπου πάνω τους βρίσκεται ἡ πόλη. Στήν ἀρχή εἶχα τό ρέμα τοῦ Βόδα ('Εδεσσαίου), ἀφρισμένο καί παφλάζον ἀκόμη, μετά τήν πτώση του στό βάθος, ἀριστερά μου—, ἔπειτα χρειάσθηκε νά τό διασχίσω. Σχηματίζει ἐπίσης κι ἐδῶ, στήν ἀκόμη βαθμιαῖα ἀνερχόμενη κοίτη τῆς κοιλάδας πολλούς στροβίλους καί μικρούς καταρράκτες, συναντώντας ἐκεῖνες τίς στενές ὑδατορροές πού χύνονται στήν κοίτη του ἀπό τά πλάγια, ἤ εἶχαν ἀποσπασθεῖ πάνω ψηλά, ἀπό τό ροῦ του, γιά νά ἑνωθοῦν τώρα πάλι μαζί του.

Ὁ Βόδας πού τό ὄνομά του δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἁπλή βουλγαρική λέξη «βόντα» (νερό), δέν ἔχει καθόλου μικρότερη σημασία ἀπό τό ρέμα τοῦ Καρατζᾶ. Καί ὁ Βόδας ἔχει ἕνα καθαρό, δροσερό, κρυστάλλινο νερό πού ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀνατολῆς τοῦ δίνει μεγάλη ἀξία, πίνοντάς το, ἱκανοποιημένος, στή φυσική του κατάσταση.

Ὁ δεσπότης τῆς Ἔδεσσας

Ὁ δεσπότης τῶν Βοδενῶν, ἕνας Ἕλληνας, μοῦ διηγήθηκε ὅτι εἶχε ζήσει προηγουμένως στήν Κωνσταντινούπολη καί τήν Προύσσα, ὅτι στή Σταμπούλ τοῦ εἶχαν γίνει ὅλες οἱ τιμές καί εἶχε ζήσει ὅλες τίς χαρές τοῦ βίου, ὅμως προτίμησε τήν Προύσσα ὅπου τό νερό εἶναι καλό καί ἡ τροφή ὑγιεινή καί ποικίλη. Ὅταν λοιπόν ἡ μοίρα του τόν ἔφερε στά Βόδενα, συνέχισε ὁ δεσπότης, στήν ἀρχή δέν ἦταν εὐχαριστημένος διότι εἶχε ὑποχρεωθεῖ ν' ἀνταλλάξει μιά τόσο εὐτυχισμένη ζωή μέ συνθῆκες ἀβέβαιες καί, λόγω τῆς διαφορετικῆς γλώσσας, δύσκολες στή μακρινή ξενιτιά. Ἀλλά γρήγορα κατάλαβε πόσο εἶχε πλανηθεῖ. Ποτέ δέ θά ἤθελε πιά νά ἐγκαταλείψει τά Βόδενα πού τοῦ φαίνονταν σάν ἕνας πραγματικός παράδεισος σ' αὐτήν τή γῆ. «Διότι», πρόσθεσε μέ σοβαρότητα, «πουθενά δέν εἶναι τό νερό τόσο καθαρό καί τόσο δροσερό, πουθενά ὁ ἀέρας τόσο ὑγιεινός, τό χειμώνα μαλακός καί τό καλοκαίρι δροσερός, πουθενά δέν εἶδα μέσ' ἀπ' τό σπίτι μου ν' ἁπλώνεται μπροστά μου τόσο πολύ καρπερή κι ἀπ' τό Θεό εὐλογημένη γῆ, ὅσο τοῦτο τό χῶμα».

Μέ τά λόγια αὐτά εἶχε ἐκφράσει ὅλα ὅσα τόν συγκινοῦσαν. Μπροστά σέ τέτοια πλεονεκτήματα ὅλα τ' ἄλλα τοῦ φαινόντουσαν μηδαμινά. Γιά τούς ἀνθρώπους πού τόν περιτριγύριζαν, γιά τή μοναξιά πού τόν χώριζε ἀπό τόν κόσμο, γιά τίς τιμητικές θέσεις στή Σταμπούλ, γιά γυναῖκες, χρήματα καί ὑλικά ἀγαθά—, γι' αὐτά δέ μιλοῦσε ὁ δεσπότης.

«Ἐδέσσης ἐγκώμιον»

Καί πράγματι ἡ φύση τοῦ τοπίου γοητεύει σέ βαθμό ἀφάνταστο. Ὁ Λῆκε πού γνώρισε ὁδοιπορώντας πολύ καλά τήν ἀνατολική χερσόνησο λέει γιά τά Βόδενα (Northern Greece, 3. σελ. 271) πώς σέ μεγαλοπρέπεια τῆς θέσης, στό μεγαλεπήβολο τοῦ περίγυρου καί στά πλούτη τῆς θέας πάνω ἀπό τήν ἀπέραντη πεδιάδα, κανένας τόπος τῆς Ἑλλάδας δέν ξεπερνάει τήν Ἔδεσσα. Οὔτε ἡ Σπάρτη, οὔτε ἡ Λάρισα πού ἡ τοποθεσία της εἶναι ἐπίσης ὡραία ὅσο καί μεγαλειώδης, δέ γέμισαν τόν Ἄγγλο ὁδοιπόρο μέ τέτοιο θαυμασμό, ὅσο οἱ βράχοι καί οἱ καταρράκτες τῶν Βοδενῶν, κάτω στόν κάμπο οἱ καταπράσινες κοιλάδες, καί πάνω ψηλά τό ἀπέραντο ἡμικύκλιο περήφανων βουνῶν πού περιζώνουν τήν πεδιάδα τοῦ κόλπου. Ἀλλά ἡ ἐντύπωση τῶν γιγαντιαίων αὐτῶν φυσικῶν μορφῶν μετριάζεται ἤ καταπραΰνεται μέ τήν πληρότητα τῆς τρυφηλῆς πυκνῆς βλάστησης. Ἀκόμη καί βραχώδεις πλαγιές εἶναι σκεπασμένες σχεδόν πέρα γιά πέρα μέ θάμνους καί δάση. Ροδιές, κερασιές καί «ἔλλοβοι κερκίδες» (Cercis siliquastrum L.)

συνθέτουν τή θαμνώδη περιοχή. Περικοκλάδες, κλήματα, ἀμπέλια, κισσάνθεμα καί κισσοί μπλέκονται ἀνάμεσα καί συνδέουν τά κλαριά. Ὅπου τό ἔδαφος ἀφήνει ἔστω καί μιά πιθαμή ἐλεύθερο χῶρο ἐκεῖ ὑψώνονται οἱ σκοτεινές τζιτζιφιές μέ τά δάφνινα φύλλα τους πού λάμπουν στόν ἥλιο, πετιοῦνται μέσα ἀπό τό ὁλοζώντανο ἀναρχικό πράσινο καί τό πύρινο κόκκινο τῶν ἀνθῶν. Ὅπου ὅμως τό πέτρωμα μπαίνει σέ στενές λωρίδες κατακόρυφα ἀνάμεσα, χύνονται οἱ καταρράκτες σέ βάθος πάνω ἀπό πενήντα πόδια, διαλύονται σέ σταγόνες κι ὁμίχλη, ποτίζουν μιά βρυόφυτη βραχώδη ἐπιφάνεια, ξαναενώνονται, διακλαδίζονται ἐκ νέου συνεχῶς σέ στενότερα ρέματα καί ἄφαντα κάτω ἀπό θάμνους καί χόρτα ἀναβλύζουν τέλος κάτω-βαθιά στήν κοιλάδα. Ἐδῶ μαζεύονται λοιπόν καί ποτίζουν μιά περιοχή μέ ἀναρίθμητους μικρούς κήπους μέ ψηλά δέντρα. Κοντά στίς τζιτζιφιές ὑπάρχουν μουριές, συκιές καί ἐλαίαγνοι (μοσκοϊτιές), ἡ ἐλιά ὅμως, λένε, πώς δέν εὐδοκιμεῖ πιά σ' αὐτά τά χώματα. Παρ' ὅλη τήν τρυφηλότητα τῆς βλάστησης, ἄν τή συγκρίνουμε μ' ἐκείνη τοῦ Ἄθω, διαπιστώνουμε μέ κάποια ἔκπληξη, ἄν πάρουμε ὑπόψη τή σύνθεσή της ἀπό λίγα εἴδη καί τή σχετικά μεγάλη πίεση τοῦ ἀειθαλοῦς φυλλώματος, ὅτι ἔχουμε πλησιάσει κι ὅλας τά ὅρια τῆς χλωρίδας τοῦ νότου. Βέβαια, τό ἔδαφος παρουσιάζει ἐδῶ κι ἐκεῖ ἕνα πυκνό κάλυμμα ἀπό θάμνους πλούσιους σέ ἀναρριχητικά φυτά, ὡστόσο ἀποτελεῖται ἡ θαμνώδης αὐτή σκέπη μόνο ἀπό τρία δεσπόζοντα εἴδη, ἀπό τά ὁποῖα οὔτε τό ἕνα (Cornus sanguinea L.) δέν εἶναι κάν χαρακτηριστικό γιά τό νότο.

Ἡ ἀπότομη βραχώδης πλαγιά εἶναι στραμμένη πρός ἀνατολάς. Στή νότια ἄκρη της παρουσιάζει μιά λοξή κατωφέρεια ὅπου πηγαίνει ἕνας ἄνετος δρόμος ἀνάμεσα ἀπό ἀσβεστόβραχους δίπλα σ' ἕνα ρέμα. Ἐδῶ εἶναι ἐπίσης ἡ εἴσοδος καί ἡ ἀνοικτή θέα στό μικρό λεκανοπέδιο πρός τό νότο πού βρίσκεται στό ἐπίπεδο τῆς κάτω κοιλάδας καί πού τό ρέμα του ἐνισχύει τό Βόδα (Ἐδεσσαῖο). Αὐτόν πέρασα στίς 11 ἡ ὥρα, διέτρεξα ἔφιππος τήν πυκνή θαμνώδη περιοχή στίς ὑπώρειες τῆς ἀπότομης πλαγιᾶς, ἔφτασα στό ὕψος τοῦ ὀροπεδίου καί μπῆκα στήν πόλη στίς 11.30΄. Δέν εἶναι καθόλου τόσο μεγάλη ὅσο τήν κάνει ὁ Κουζινερύ («Ταξίδι στή Μακεδονία», τ. 1. σελ. 76). Κατά τή δήλωση τοῦ δεσπότη ἔχει μόνο 500 σπίτια πού θά ἀντιστοιχοῦν σ' ἕνα πληθυσμό 2000 ψυχῶν. Ἴσως νά ξέπεσε κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Ἀλῆ, ἀφοῦ ὁ Λῆκε μιλάει γιά 2000 σπίτια. Ἐν τῷ μεταξύ κοσμοῦν τήν πόλη, ὅπως καί τότε, ἕξι μιναρέδες, τό δέ ἔδαφός της καταλαμβάνει μιά ἀρκετά σημαντική ἐπιφάνεια».